

Vähemmästä viisaammin

Maapallolla on rajat. Nykyisellä kulutustasolla tarvitsemme noin 1,7 maapalloa vuonna 2020. Vähemmästä viisaammin – Kestävän kulutuksen ja tuotannon ohjelma tavoittelee maapallon mittaista kulutusta.

Suomessa käytetään kansainvälisesti vertaillen huomattavan paljon luonnonvaroja. Asukasta kohden kulutuksemme on maailman kärkiluokkaa. Myös kasvihuonekaasupäästöt henkeä kohden ovat suuria.

”HINKU-kunnat aikovat olla monta askelta edellä muuta Suomea. Tätä mallia pitäisi levittää muuallekin, sillä kunnat ja kuntalaiset tekevät päivittäin merkittäviä ratkaisuja, joilla kunnat luovat tulevaisuuden työpaikkoja jo tänään vähentäessään päästöjä.”

Ympäristöministeri Ville Niinistö

Kansainvälisiin tavoitteisiin päästäksemme suomalaisten pitää vähentää kasvihuonekaasupäästöjä asumisessa, liikkumisessa ja ruokailussa noin 16–40 prosenttia vuoteen 2030 mennessä.

Hallitus on linjannut lähitulevaisuuden toimia kestävän kulutuksen edistämiseksi kahdessa periaatepäätöksessä (2013).

Periaatepäätös ”Vähemmästä viisaammin – Kestävän kulu-

tuksen ja tuotannon ohjelma” tavoittelee energiaviisasta ja mukavaa asumista, laadukasta ruokaa, jota ei haaskata sekä sujuvaa ja vähän ympäristöä kuormittavaa liikummista.

Ohjelma pyrkii vähentämään kasvihuonekaasupäästöjä ja muita ympäristöhaittoja. Samalla se haluaa edistää tuotannon rakennemuutosta kohti vihreämpää taloutta ja luoda työpaikkoja uusille aloille.

Kokeiluhanke

Länsi-Uusimaa hiilineutraaliksi

Neljä Länsi-Uudellamaalla sijaitsevaa kuntaa – Lohja, Raasepori, Siuntio ja Hanko – liittyi Kohti hiilineutraalia kuntaa -hankkeeseen (HINKU). Ne lupautuivat näin edelläkävijäksi ja pienoislaboratorioksi vähentääkseen niin hallinnon, elinkeinoelämän kuin kuntalaistenkin päästöjä. Länsi-Uudenmaan kuntien mukaantulo rohkaisi uusien kuntien liittymistä. Nyt HINKU-kuntia on jo 14.

Muutoksilla tavoitellaan myös parempaa elämänlaatua ja rahansäästöä kotitalouksille.

Periaatepäätös ”Uusien ja kestävien ympäristö- ja energiaratkaisujen edistämisestä

(Cleantech-ratkaisut) julkisissa hankinnoissa” nostaa julkisen sektorin edelläkävijän rooliin. Julkinen sektori voi omalla esimerkillään luoda vihreämpiä toimintatapoja ja markkinoita.

HINKU-kunnat ovat sitoutuneet vähentämään kasvihuonekaasupäästöjään virallisia tavoitteita enemmän ja sovittua aikataulua nopeammin. Tavoite on vähentää päästöjä 80 prosenttia vuoden 2007 tasosta vuoteen 2030 mennessä.

Kuntien ja kuntalaisten lisäksi elinkeinoelämä, tutkimuslaitokset ja asiantuntijat ideoivat uusia ratkaisuja päästöjen hillitsemiseksi. Kunnissa satsataan erityisesti uusiutuvien energialähteiden käyttöön sekä energia- ja materiaalitehokkuuteen. Lisäksi kunnilla on kumppanuuskuntia, jotka vasta suunnittelevat mukaantuloa HINKU-kunnaksi.

Suomen ympäristökeskusten mukaan viisi hankkeessa alusta alkaen mukana ollut kuntaa vähensivät merkittävästi, 12–20 prosenttia, kasvihuonekaasupäästöjä siirtymällä fossiilisista polttoaineista puupohjaisiin energianlähteisiin ja maalämpöön. Myös kaukolämmön lisääminen ja kiinteistöjen energiatehokkuuden parantaminen ovat edistäneet tavoitteen saavuttamista. Uusienkin kuntien uskotaan vähentävän ripeästi päästöjään.

www.hinku-foorumi.fi

Kokeiluhanke

Opastusta julkisiin hankintoihin

Motivan hankintapalvelu auttaa julkisia hankkijoita tekemään ympäristön kannalta kestävämpiä valintoja.

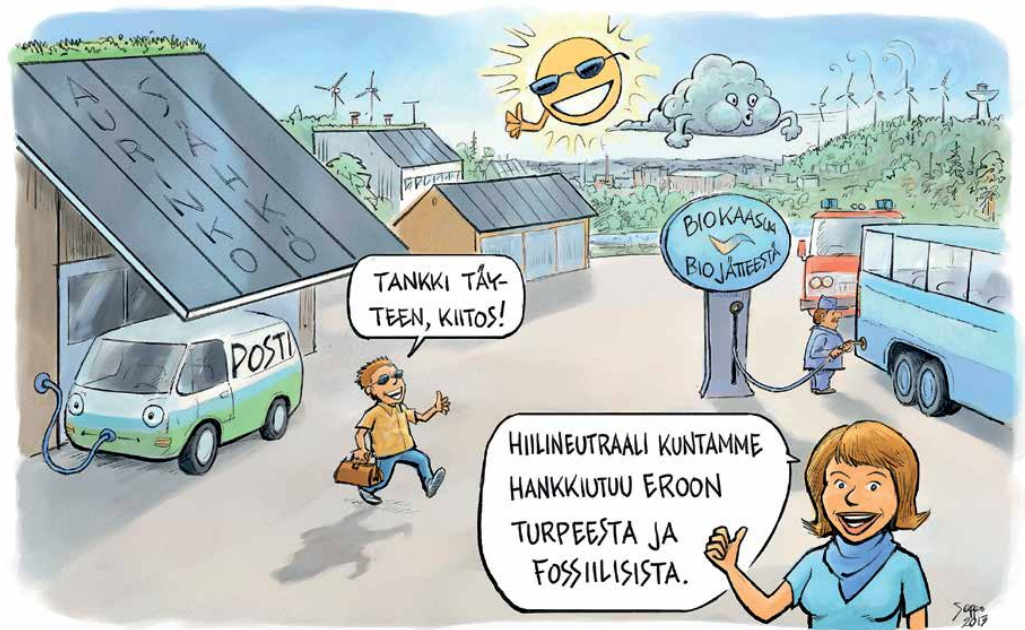
Motivanhankintapalvelu.fi -verkkosivusto toimii tietolähteenä niin julkisen sektorin hankkijoille, päättäjille kuin innovatiivisia ratkaisuja tarjoaville yrityksillekin. Sivustolle on koottu tietoa ja ohjeita eri tuotteiden ja palveluiden ympäristövaikutuksista ja niiden huomioimisesta hankintaprosessin eri vaiheissa.

Palvelu neuvoo muun muassa ympäristökriteerien asettamisessa sekä siinä, miten hankintojen kilpailutuksella ja sopimusta laadittaessa voidaan edistää ympäristöasioita. Se myös nostaa esille esimerkkejä hyvistä kestävästä hankinnoista.

Puhelimitse ja sähköpostitse on tarjolla yksityiskohtaisempaa hankintaneuvontaa.

Palvelu on myös mukana kehittämässä alan koulutusta sekä edistää hankkijoiden verkostoitumista.

www.motivanhankintapalvelu.fi

Kunnat ja valtio mallia näyttämään

Julkisen sektorin velvollisuus on omalla esimerkillään luoda vihreämpiä toimintatapoja ja markkinoita.

Kunnat, maakunnat ja ministeriöt käyttävät vuodessa noin 30 miljardia euroa erilaisten tavaroiden ja palveluiden hankintaan.

Julkisissa hankinnoissa voidaan vahvistaa ympäristönäkökulmaa ja samalla kehittää uudenlaisia energia- ja materiaalitehokkaita ratkaisuja. Esimerkiksi energiansäästö koko Suomen julkisen sektorin rakennuksissa voi tuoda noin 100 miljoonan euron säästöt vuodessa.

"Hinnan ohella on mahdollisuus kilpailuttaa myös muilla kriteereillä. On suuri väärinkäsitys, että halvin tarjous olisi aina pakko valita. Hankintalain henki on parasta laatua parhaalla hintasuhteella kansalaisille." Parlamentaarikko Sirpa Pietikäinen, Euroopan parlamentin jäsen

Tavoitteet

- Julkinen sektori hankkii uusia cleantech-ratkaisuja vähintään 300 miljoonalla eurolla vuosittain. Summa vastaa noin yhtä prosenttia julkisten hankintojen kokonaisarvosta.
- Julkiset rakennukset päiväkodeista toimistoihin ovat mahdollisimman energia- ja materiaalitehokkaita.
- Kunnat ja ministeriöt vähentävät liikkumista sekä hankkivat vähäpäästöisiä tai sähköllä, etanolilla, kaasulla tai näiden yhdistelmällä kulkevia ajoneuvoja. Julkiset keittiöt tarjoavat kasvipainotteista ja luonnonmukaisesti tuotettua kausiruokaa.

Toimet

- Kestävien hankintojen neuvontapalvelu tarjoaa opastusta julkisiin hankintoihin ja tietoa hyvistä käytännöistä.
- Valtionhallinto asettaa itselleen tavoitteet energian ja materiaalien kulutuksen kasvihuonekaasupäästöille ja luonnonvarojen kulutukselle sekä seuraa tavoitteiden saavuttamista.

Energiapäätökset tehdään olohuoneissa

Rakennukset ja rakentaminen aiheuttavat noin 40 prosenttia Suomen kasvihuonekaasupäästöistä.

Tavoitteena on vähentää rakennusten energiankulutusta noin 60 prosenttia vuoteen 2050 mennessä.

Tavoitteen saavuttamiseksi on parannettava nykyisten rakennusten energiatehokkuutta, korvattava fossiilisia polttoaineita uusiutuville energialähteillä sekä muutettava toiminta- ja elämäntapoja.

Lainsäädäntö ohjaa jo uudisrakentamisessa voimakkaasti kohti energiatehokkuutta. Myös olemassa olevissa rakennuksissa tulee edistää energiatehokkuutta. Uudenlaiset taloudelliset kannustimet sekä reaaliaikainen tieto veden- ja energian-

kulutuksesta tukevat energian säästämistä. Lisäksi asukkaat tarvitsevat puolueettomia ja monipuolisia palveluja, jotka auttavat suunnittelemaan ja toteuttamaan energiaremontteja ja korjauksia.

Kotitaloudet ovat entistä kiinnostuneempia tuottamaan energiaa. Toistaiseksi energian tuottamista ovat vaikeuttaneet esimerkkien ja taloudellisten kannustinten puute. Teknologiset ratkaisut ja lupakäytännötkin ovat vielä kehitteillä.

”Nolla on hyvä pitkän aikavälin tavoite: energian nettokulutus nolla, jätemäärä nolla ja hiilitase nolla.” Kaupunkitutkija ja arkkitehti Kaarin Taipale

Voisiko kuluttaja olla tuottaja?

Kulutus voi muuttua, jos ihmisille annetaan vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia, jotka tukevat vähemmän ympäristöä kuormittavia ratkaisuja. Kuluttajat pitää nähdä varteenotettavina neuvotteluosapuolina ja uusien ratkaisujen tuottajina.

Tulevaisuudessa kansalaisilla onkin todennäköisesti myös muita rooleja kuin kuluttaja. Kansalainen voi olla esimerkiksi energiantuottaja, joka myy omasta tuotannostaan ylitse jäävää energiaa sähkö- ja lämpöverkkoon. Kuluttaja voi myös tarjota markkinoille vertaispalveluita – esimerkiksi vuokrata tai vaihtaa tavaroita tai palveluksia.

Tavoitteet julkisella sektorilla

- Uudisrakennusten energiankulutus on lähes nollaluokkaa vuoden 2017 jälkeen. Vuokrattujen tilojen energialuokka on vähintään D.
- Suunnittelun tavoite on tilojen terveellisyys, turvallisuus, muuntojoustavuus sekä tilatehokkuus. Elinkaarilaskelmia hyödynnetään haitallisten ympäristövaikutusten vähentämiseksi ja kustannusten minimoimiseksi rakennuksen koko elinkaaren aikana.
- Lämmityksessä ja jäähdytyksessä hyödynnetään mahdollisuuksien mukaan olemassa olevia kaukolämpö- ja kylmäverkostoja sekä uusiutuvia energiamuotoja.
- Ostetusta sähköstä vähintään 60 prosenttia tuotetaan uusiutuvilla energialähteillä vuonna 2015.

Toimet

- Energiaremontteja sekä vakavien kosteus- ja homevaurioiden korjaamista vauhditetaan kehittämällä taloudellista ohjausta ja rahoitusta.
- Selvitetään mahdollisuus lisätä energia- ja kuntoselvitykset sekä korjaussuunnittelun teettäminen kotitalousvähennyksen piiriin.
- Parannetaan asuinkiinteistöjen energia- ja materiaalitehokkuutta sekä suunnitelmallista kiinteistönpitoa tukevia palveluja ja neuvontaa (mm. energiatodistus, kuntoarvio, käyttö- ja huolto-ohje) käyttäjän näkökulmasta.
- Laaditaan ohjeet siitä, miten suunnittelussa, kaavoituksessa sekä tuki- ja lupaprosesseissa edistetään kiinteistökohtaisia ja alueellisia energiaratkaisuja.
- Selvitetään, miten helpotetaan sähkön pientuotannon liittämistä verkkoon ja lisätään taloudellisia kannustimia.

Verotetaanko tulevaisuudessa auton omistuksen sijasta sen käyttöä?

Liikenteen osuus Suomen kasvihuonekaasupäästöistä on noin 20 prosenttia.

Niitä on tarkoitus vähentää vähintään 15 prosenttia vuoteen 2030 mennessä.

Päästötavoitteita ei saavuteta pelkästään teknologisilla muutoksilla, kuten vähäpäästöisillä ajoneuvoilla. Viisas liikkuminen edellyttää myös muutoksia yhdyskuntasuunnittelussa, julkisen liikenteen ratkaisuihin ja kuluttajien liikkumisvalinnoissa.

tarjoama maksuton pysäköinti, oman ajoneuvon käytöstä maksetut kilometrikorvaukset sekä työsuhdematkalippu. Osa tuista vähentää tuntuvasti valtion verotuloja. Tuet ovat ongelmallisia myös ympäristön kannalta, sillä ne ohjaavat liikkumis- ja asumisvalintoja autoriippuvaisempaan suuntaan. Sen sijaan joukkoliikenteen tuki on jäänyt jälkeen asetetuista tavoitteista.

"Tietynlainen omanarvontunto on kadonnut ihmisiltä vuosien mittaan ja se pitäisi palauttaa. Siis tunne siitä, että jokaisen päätöksillä on merkitystä. Yksittäisellä, pienellä ihmisellä on valtavasti valtaa ja hän voi myös vaatia päättäjiltä enemmän" Muusikko Paleface alias Karri Miettinen

Auto ei ole välttämätön kaikilla matkoilla, sillä kolmasosa kuljetuista matkoista on alle kolmen kilometrin pituisia. Suomalaisten kaupunkien liikennejärjestelmiä suunniteltaessa on kuitenkin 1960-luvulta lähtien varauduttu nopeaan autoistumiseen. Päästöihin perustuva verotus on ohjannut tehokkaasti hankkimaan vähäpäästöisiä autoja, mutta kiinteä vero rasittaa paljon ajavia suhteellisesti vähemmän kuin vähän autoilevia.

Autolla liikkumista tuetaan monin keinoin. Suomen työmatkakuluvähennys on kansainvälisessä vertailussa merkittävä. Lisäksi käytössä on muun muassa työnantajan

Kokeiluhanke

Ilmainen matkakortti houkutti pääkaupunkiseudun miehiä

Helsingin seudun liikenne (HSL) houkutti 34 000 ihmistä lunastamaan kahden viikon ilmaisen matkakortin. Kortin sai tilata suoraan netistä, ja se toimitettiin postitse kotiin.

Etua tarjottiin uusille asiakkaille eli sellaisille HSL:n alueella asuville, joilla ei ollut

henkilökohtaista matkakorttia tai jotka eivät olleet käyttäneet sitä kolmeen vuoteen. Kaksi kolmesta matkakortin tilaajasta oli miehiä. Sen sijaan vakioasiakkaista kaksi kolmasosaa on naisia.

Asiakkaita houkuteltiin niin radio-, lehti- kuin ulkomainnolla keväällä 2013.

Matkakorttikampanja oli osa HSL:n hanketta, joka keksii ja kokeilee uusia keinoja saada lisää asiakkaita joukkoliikenteen säännöllisiksi käyttäjiksi. Tavoitteena on muun muassa tehdä yhteistyötä rakennuttajien ja kiinteistövälittäjien kanssa, jotta uudet asukkaat saavat tietoa asuinalueensa julkisesta liikenteestä, ehkäpä ilmaisen matkakortinkin tulevaisuudessa.

Tavoitteet julkisella sektorilla

- Autolla liikkumista vähennetään 10 prosenttia.
- Tavalliseen käyttöön tarkoitettujen ajoneuvojen hiilidioksidipäästöt ovat enintään 100 g/km vuonna 2015.
- Noin 30 prosenttia autokannasta toimii uusilla käyttövoimaratkaisulla (biokaasu, sähkö, hybridi).

Toimet

- Selvitetään autoliikenteen taloudellisen ohjauksen kehittämistä ja sen vaikutuksia sekä käynnistetään tiemaksukokeiluja.
- Uudistetaan työssä käymiseen ja liikenteeseen liittyvää verotusta, jotta se tukee liikenteen terveys-, ilmasto- ja kestävä kehityksen tavoitteita.
- Lisätään joukkoliikenteen taloudellista tukea.
- Ohjataan liikkumista: suunnitellaan eri liikkumisvaihtoehtoja yhteensopiviksi sekä lisätään ihmisten tietoa niistä.

Kunnan keittiö esimerkiksi

Runsas kolmannes kuluttajan ympäristövaikutuksista aiheutuu ruoasta.

Jokapäiväinen ruoka on kuitenkin välttämättömyys, joten elintarvikesektorilla tarvitaan vastaava muutos kuin esimerkiksi liikenteessä, joka on kehittynyt vähäpäästöisempään suuntaan.

"Kasvihuonekaasupäästöjen vähentäminen on taloudellisesti järkevää toimintaa, eikä sen toteuttaminen vaadi ihmeellistä teknologiaa, vaan tahtotilaa."

Professori Jyri Seppälä, Suomen ympäristökeskus

Myös kuluttajien ruokavalioilla on suuri merkitys. Ruokailun ympäristövaikutusten kannalta suurin merkitys on raaka-ainevalinnoilla. Ruoan jalostuksen, kuljetuksen ja pakkaamisen vaikutukset ovat pienemmät. Kasvisvoittoinen sekä sesongin ja lautasmallin mukainen ruokavalio vähentää selvästi kulutuksen ympäristövaikutuksia.

Resursseja tuhlaamaan myös heitettämällä roskeen syömäkelpoista ruokaa. Kotitalouksien ruokahävikki vuodessa vastaa noin 100 000 henkilöauton kasvihuonekaasupäästöjä ja rahassa noin 500 miljoonaa euroa.

Julkisen sektorin ruokapalvelun kautta voidaan vaikuttaa ympäristöön, kansanterveyteen sekä lähiseudun tuottajien ratkaisuihin. Suomen kouluissa, sairaaloissa ja päiväkodeissa tarjoillaan vuosittain yli 460 miljoonaa aterialla.

Tavoite julkisen sektorin toiminnassa

- Keittiöt ja ruokapalvelut hankkivat ravitsemussuositusten mukaisia ja luonnonmukaisesti tuotettuja, kasvipainotteisia tai sesonginmukaisia elintarvikkeita.
- Julkisissa keittiöissä tarjotusta ruoasta 10 prosenttia on luomua vuoteen 2015 mennessä ja 20 prosenttia vuoteen 2020 mennessä.
- Jokainen kunta ja maakunta kirjaa kestävästä ruokatarjonnan osaksi strategiaansa ja pyrkii ympäristövastuullisempaan tarjontaan julkisissa keittiöissä.

Toimet

- Rakennetaan vastuullisen tuotannon todentavia jäljitettävyyssjärjestelmiä, jotka kertovat ruoan alkuperästä ja tuotantoketjusta.
- Ammattikeittiöille annetaan ohjeet ruokahävikin ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi. Ruokahävikin seuraaminen tulee saada osaksi ruokalojen omavalvontasuunnitelmaa.
- Laaditaan ”hyvän syömisensä lautasmalli”, joka yhdistää viralliset ravitsemussuositukset ja ympäristöystävällisen syömisensä sekä levitetään sitä muun muassa julkisiin ruokapalveluihin.

Kokeiluhanke

Sparrausta kestäville bisnesideoille

Ajatushautomo Demos Helsingin Peloton Club on resurssi- viisaiden startuppien vertais- hautomo. Clubin kymmenet tiimit kehittävät liiketoimintaa, joka vähentää tarvetta luonnonvarojen kulutukseen ja tekee ihmisten arjesta helpompaa.

Pelottoman tuotekehitysleireillä ja klubi-illoissa on mukana tuote- ja palvelukehitystä tekeviä tiimejä sekä joukko kovatasoisia sparraajia. Tavoitteena on auttaa yrityksiä tunnistamaan ja ottamaan haltuun kärkikäyttäjärühmiä sekä löytämään reittejä kansainvälistymiseen ja toiminnan skaalaukseen.

Sparrattavissa liikeideoissa kehitetään muun muassa henkilöiden ja tavaroiden liikumiseen liittyviä palveluja, kuten kimpakyytejä ja autojen yhteiskäyttöä. Ruoka on innostanut useisiin uusiin bisnesideoihin. Jatkokehityksessä on muun muassa yritys, joka haluaa yhdistää maataloustuottajan ja kuluttajan ilman välikäsiä sekä toimintansa laajentumisesta haaveileva katukeittiö. Myös tavaroiden ja palvelujen osto-, myynti-, lainaus- ja vuokrauspalveluista jalostetaan liiketoimintaa.

www.peloton.me

Näin tehtiin Vähemmästä viisaammin

Ympäristöministeriö perusti tammikuussa 2011 työryhmän päivittämään aiempaa, vuonna 2005 hyväksyttyä kestävä kulutuksen ja tuotannon ohjelmaa.

Työryhmän tehtävä oli pohtia, miten kulutuksen aiheuttamia kasvihuonekaasupäästöjä ja muita ympäristöhaittoja vähennetään. Samalla tavoit-

Kestävä kulutus ja tuotanto KULTU

eltiin parempaa elämänlaatua ja uusia mahdollisuuksia vihreälle taloudelle ja työpaikkojen syntymiselle. Tavoit-

teena oli myös edistää materiaali- ja energiatehokkuutta julkisella sektorilla, yrityksissä ja kotitalouksissa.

Työryhmän työhön osallistui noin 190 henkilöä kuulemisissa ja työpajoissa.

www.ym.fi/kultu

Suuret päätökset – pienet teot

Ihmiset tekevät päivittäin valintoja, jotka vaikuttavat hiilijalanjälkeen. On tärkeää tunnistaa, millä valinnat ovat merkittävimpiä.

Ajatushautomo Demos Helsinki puhuu valintojen päätöspuusta. Päätöspuu kuvaa, millaiset valinnat vaikuttavat kauaskantoisimmin hiilijalanjälkeen. Esimerkiksi päätös asuinpaikasta vaikuttaa muun muassa asumisväljyyteen, lämmitysvaihtoehtoihin, palvelujen saavutettavuuteen ja siten kotitalouden energiankulutukseen pitkälle tulevaisuuteen.

Palveluita ja sosiaalisia innovaatioita

Yksilöllisten kulutustottumusten muuttaminen edellyttää muutoksia elämäntavoissa ja valintojen vaikutusten näkyvyyden tekemistä. Esimerkiksi erilaiset ympäristö- ja reilun kaupan merkit sekä hiili- ja vesijalanjälkimittarit ja -laskurit auttavat vertaamaan eri ratkaisuja ja asettamaan omia tavoitteita.

Vähähiilisen elämäntavan pitää myös tuntua houkuttevalta. Tarvitaan tuotteita, palveluita ja sosiaalisia innovaatioita, joiden avulla kestävästä elämäntapavalinnoista tulee helppoja, käytännöllisiä ja haluttavia. Ihmiset tarvitsevat myös varmuuden siitä, että muutkin tekevät oman osuutensa ongelmien ratkaisemiseksi, jotta omat tekemiset eivät tunnu vähäpätöisiltä.

Kokeiluilla kohti ekotehokasta asumista, liikkumista ja ruokailua

Vähemmästä viisaammin -ohjelman tavoitteita edistää kahdeksan kokeiluhanketta.

Niissä kehitetään ekotehokkaita ratkaisuja liikkumiseen, asumiseen ja ruokailuun. Kokeiluhankkeissa on mukana kuntia, yrityksiä, yhteisöjä ja tutkimuslaitoksia. Osa hankkeista toteutetaan ns. HINKU-kunnissa, jotka pyrkivät saavuttamaan ilmastotavoitteet muuta Suomea nopeammin. Kokeiluhankkeisiin on suunniteltu käytettävän noin kaksi miljoonaa euroa vuosina 2012–2014.

1. Helsingin seudun liikenteen uusasiakashankinta

[Helsingin seudun liikenne \(HSL\)](http://Helsingin.seudun.liikenne(HSL))

2. Ekotehokkuutta kotitalouksien arkeen ja muutostilanteisiin

Suomen ympäristökeskus, Valonia, SYKLI, Ekoleima Ay, Ekokumppanit Oy
www.syke.fi > **EKOKOTI**

3. Ilmastoystävällinen kuluttaminen osaksi arkea lounasruokailun kautta

Maatalouden ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, WWF Suomi
www.mtt.fi > **Etusivu** > **Hankkeet** > **Ilmastolounas**

4. KESTI – kestävä ja ilmastoystävällinen aluetason elintarvikeketju

Suomen ympäristökeskus, Elintarviketeollisuusliitto ry, Kesko, Raisio, Funktionaalisten elintarvikkeiden kehittämiskeskus, Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK, Motiva Oy, Maatalouden ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, SITRA
www.syke.fi > **KESTI**

5. Kestävien hankintojen neuvontapalvelu

Motiva Oy
www.motivanhankintapalvelu.fi

6. Kohti hiilineutraalia Länsi-Uuttamaata

Suomen ympäristökeskus, Länsi-Uudenmaan kunnat, Motiva Oy ja Kuntaliitto
hinku-foorumi.fi

7. Peloton laboratorio

Demos Helsinki
www.peloton.me

8. Save the Food

Maatalouden ja elintarviketalouden tutkimuskeskus, Palmu inc. ja Motiva Oy
www.saasyoda.fi

